
БЪЛГАРСКО КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО – РОДЪТ БЕРОН

АНГЕЛ С. СТЕФАНОВ*

„ЛОГИКАТА“ НА Д-Р ВАСИЛ ХАДЖИСТОЯНОВ-БЕРОН – ПЪРВИЯТ БЪЛГАРСКИ УЧЕБНИК ПО ФИЛОСОФИЯ ПРЕЗ ВЪЗРАЖДАНЕТО¹

Abstract: The article discusses the logical, philosophical, and cultural content of *Logic*, a textbook written by Dr. Vassil Hadjistoyanov-Beron in 1861. The specificity of the book's original content is analyzed, as well as the Kantian influence on, and the principles of, Dr. V. Beron's philosophy.

Keywords: Dr. Vassil Hadjistoyanov-Beron; introduction of philosophical terminology; Dr. V. Beron's ontological conception and theory of knowledge.

За обхватното по своята предметна насоченост просветителско дело на д-р Васил Хаджистоянов-Берон, включително и за философското съдържание и за културното значение на неговата книга „Логика“ за българския духовен живот през Възраждането, има редица публикувани отклици на наши специалисти². Затова в настоящата статия (предназначена за изследователските цели на научен проект – вж. бел. 1) ще се опитам да избистря някои уточнения във връзка с оригиналността на съдържанието и културното значение на посоченото съчинение с приписвани Кантови идейни влияния върху философската позиция на неговия автор, с типичните черти на неговата гносеология и др.

Процесът на постепенно навлизане на философска култура у нас след падането на Второто българско царство под османско владичество започва едва от началото на XIX век. Изглежда че първата трудна стъпка по пътя на философски внос към нашите възрожденски светогледни нагласи е направена от Софроний Врачански през 1809 г. чрез неговия превод от гръцки на съчинението на Амброзий Марлиан “*Theatrum politicum*”. Казвам „трудна стъпка“ поради отсъствието в тогавашния български език на каквато и да е словесност, докосваща се до някаква философска изразност. По думите на Ясен Захариев (2011: 55) Софроний превежда посоченото заглавие „като „Гражданско позорище“, но отделни негови части фигурират и под названието „Философския мудрости“. На места в текста Софроний е прибавял след „позорище“

---

* Чл.-кор. проф. в ИИОЗ, БАН. Email: angstefanov@abv.bg

¹ Статията е част от проект, финансиран от Фонд „Научни изследвания“, със заглавие „Анализ и философско осмисляне на ролята на рода Берон за духовното развитие на България и интегрирането ѝ в световната култура“, № ДН 15/13, 18.12.2017.

² Само в края на сборника „Д-р Васил Хаджистоянов-Берон. Живот и научно творчество“ (Бъчваров и др. ред. 1990) са отбелязани 44 заглавия, посветени на живота и писменото наследство на този виден български просветител, като след годината на издаване на посочената колективна книга се появяват и други такива публикации.

и турската дума „сеир“, поставяна обаче в скоби.“ А под определението „философ“ се е разбирало по онова време „най-общо мъдър човек, който може да служи чрез думите си или чрез определено действие за пример и поука, но винаги с някаква практическа полза от това“ (пак там: 57).

В рамките на такава заварена социокултурна среда в началото на българското духовно Възраждане появата на книгата „Логика“ на д-р Васил х. Стоянов-Берон през 1861 г., издадена на български език, е значимо културно събитие³. Материали с философско съдържание са били отпечатвани от края на 30-те години на XIX век, но те са били ограничени по своята съдържателна насоченост към етическа тематика (Стаматов и др. 1997: 144)⁴. Докато „Логика“ на д-р Васил х. Стоянов-Берон (1861) е първият систематичен учебник по логика, гносеология и онтология, написан от българин и предназначен за невисокото равнище на образованост на любознателните българи по онова време.

Като казвам обаче, че появата на „Логика“ на д-р Васил х. Стоянов-Берон е „значимо културно събитие“, налага се едно необходимо уточнение. Тук имам предвид безспорната значимост на това произведение като едно исторически първо теоретическо и просветителско усилие на неговия автор, насочено към и съобразено с избрана от него читателска публика, както и пряко свързаната с това специфична езикова задача за въвеждане на първоначална българска философска терминология – нещо, за което ще стане дума по-нататък.

И още тук значи следва да започна с изясняването на въпроса досежно оригиналността на тази книга.

Присъединявам се към мнението на специалистите, дали своите оценки на „Логика“ на д-р Васил х. Стоянов-Берон, че нейното съдържание – и то тъкмо като учебник по логика – не е оригинално. Така например авторът на встъпителната студия към осъвремененото издание на тази книга твърди: „По своето основно съдържание и системата на неговото изложение това съчинение не може да се квалифицира като напълно самостоятелно и оригинално“ (Дянков 1980: 18)⁵. Такава оценка може да се открие и в изследва-

---

³ Най-добре образованият в областта на философията възрожденец е д-р Иван Селимински, който е познавал както древногръцката философия, така и Европейското просвещение. Но както отбелязва Ясен Захариев (2011: 63–64): „съответно на своето познание той е упражнявал и рефлектирал върху различни идеи и понятия за философията. Проблемът идва оттам, че Селимински по никой начин не се е опитал да предаде тези свои понятия на български, няма и намек за интегриране на философските му познания в българската култура.“

⁴ Изглежда подбудата за тяхната поява е била най-вече породена от френската и руската „културно-просветна инвазия“ по нашите земи през периода 1837–1878 г. Вж. в тази връзка изследването (Стаматов и др. 1997: 143 и сл.).

⁵ Б. Дянков си е позволил това твърдение заради придържането към оценъчна справедливост, независимо от многото турени в неговата встъпителна студия възторжени похвали за издаването на „Логика“, което на редица места е окачествено като „величаво дело“, „като научен подвиг, но и като граждански подвиг“ (Дянков 1980: 8), като „вдъхновено логическо въведение“ (пак там: 9), а и с други подобни изрази.

нето на Ангел Бънков (1966: 147), като в определено силен вариант тя е защитена в студията на Жана Янева (2010: 200). Причината за придържане към тази оценка е, че при структурирането на съдържанието на своята книга и в схващането на логиката като наука за формите и законите на мисленето д-р В. Берон използва вече издадени книги по логика. Както сам той уточнява още в Предисловието към своето съчинение: „ние се ръководихме, особено при разпределението му, от „Систематическое изложение логики“ на професор Карпов, Санкт-Петербург, 1856 г. Също така и от няколко други немски такива съчинения...“ (Берон 1980: 36).

Значи, от една страна, неговата книга няма оригинално съдържание. От друга страна обаче, следва да отбележа, че д-р В. Берон търси и представя свое специфично разбиране за философската вкорененост на логиката като наука при осмислянето на нейния собствен предмет, което придава на неговото съчинение оригинален облик. В тази връзка, в същото това Предисловие той казва: „ние вмъкнахме в увода си някои философски и психологически забележки, в които накратко се изясняват: духът, умът, разумът и душата като предмет на логиката и ѝ служат като предварителни понятия. Според тия забележки това наше съчинение за логиката се различава от другите подобни съчинения на европейците и следователно се представя като особено и оригинално“ (Берон 1980: 36).

Както се вижда, оценяването на Беровата „Логика“ може и да е разнопосочно, но в различни тематични ракурси. Един път, като представяне на мисловните форми, логическите закони и силогистичните умозаключения, в което не се открива нищо оригинално; и втори път, като философско обосноваване на предмета на логиката, което е специфично за онтологичните и гносеологични убеждения на нейния автор. Именно този втори ракурс ще фокусира моето внимание по-нататък, защото е тясно свързан с изложение на основни философски положения, което се прави за пръв път на български език след разпадането на Втората българска държава.

След изясняването на въпроса за оригиналния характер на „Логика“, някак си „логически“ следва да се погледне и към евентуални идейни внушения, оказали някакво видимо влияние върху философската позиция на нейния автор. Такъв поглед се замъглява от обстоятелството, че целите на това произведение са преди всичко просветителски, което не ангажира пряко д-р В. Берон да се позовава на философи, от които е почерпил определени идейни постановки.

Някои от изследвачите на неговото съчинение, макар и твърде накратко и някак си между другото, подхвърлят обаче твърдението, че могат да се забележат известни влияния, дохождащи откъм Кантовата философия. Ето например краткото внушение в тази връзка на Ангел Бънков:

„Според Берон познанието има двоен произход: опитен и априорен. Опитното познание се получава от въздействието на нещата върху нашето съзнание, а другото идва от свойствата на нашия ум и душа. В забележка 34 на „Логика“ той твърди, че няма опитно познание без априорно и обратно.

В тези твърдения на Берон личи влиянието на Кантовата философия. Той приема заедно с Кант, че има априорно познание, което е свойствено на съзнанието, а не е отражение на действителността. Разбира се, такова познание няма – всяко познание е отражение на обективната действителност“ (Бънков 1966: 154, к. м. – А. С.).

Какво би могло да се каже за цитираните тук твърдения, идващи да ни убедят в едно Кантово влияние върху гносеологията на д-р В. Берон?

Посланието на последните четири от тях е най-малкото учудващо, защото в посочената Забележка 34 авторът на „Логика“ не казва, че „няма опитно познание без априорно и обратно“, като изобщо никъде не се е възползвал от определението „априорно“ за даден вид познание. Съдържанието на Забележка 34 (Берон 1980: 180) е твърде различно от приписваното ѝ, като в нея се критикува грешната обществена практика опитността на старото поколение и новите знания, придобити от младото поколение българи, да стоят разлъчени едни от други. Но това е друга тема, която тук няма да засягам.

Да погледнем сега към първите две твърдения от приведения цитат на А. Бънков. След като вече споменах, че изразът „априорно познание“ не се използва от д-р В. Берон, остава да потърсим причината за издигането на тези твърдения. А тя не може да бъде друга освен обстоятелството, че той прокарва все пак едно деление на човешките познания, но не на опитни и априорни, а на опитни и умствени. „Набеждаването“ в априорен произход може тогава да се отнесе еднозначно към така наричаните от д-р В. Берон „умствени познания“ (Берон 1980: 151–153). Те обаче трудно могат да бъдат уеднаквени с Кантовите чисти априорни форми, които правят мисленето и, както още д-р В. Берон добавя, „размислянето“, да бъдат възможни. Докато умственото познание, както го представя нашият автор, държи общото и закономерното в себе си (пак там: 151), просветлено от основните понятия за истинно и добро. „Въобще всичките умствени познания са основани на понятието за истинното и доброто и веществено се опират на него“ (пак там: 152). Умът и разумът човешки са способности на душата, които се просветляват от духа⁶. В тази си постановка д-р В. Берон не е напълно ясен, но дава да се разбере, че човек, бидейки създаден по образ и подобие Божие, е свързан с божествения дух и слово „или все едно с вечните закони на разума“ (пак там: 44). С други думи, законите на човешкия разум са по-скоро вродени, дадени нам по Божие благоволение⁷, и не играят познавателната роля на чистите априорни сетивни и разсъдъчни форми в контекста на трансценденталното им учредяване⁸. Наред с това, ако последните са присъщи на хората

---

⁶ „Умът и разумът са следователно душевни способности, които се просветляват и управляват от духа, и вследствие на това те също са от божествен произход“ (Берон 1980: 42).

⁷ „Бог, като обдарил човека с разум, всемъдро наредил и как да действа разумът“ (Берон 1990: 63).

⁸ Евентуална хипотеза, че чистите априорни форми на сетивността и на разсъдъка са също резултат от Божия намеса е първо, принципно несъобразна с духа на трансценденталната философия; и второ, известните опити за обяснение на тяхната поява

като крайни познаващи същества в еднаква степен⁹, то умственото познание според д-р В. Берон не се проявява по един и същи начин у всички хора, както зависи както от тяхното образование, така дори и от техния инат¹⁰.

Тези пояснения ни водят до заключението, че краткото увещание на А. Бънков за едно Кантово влияние върху Берон, основано на уж приемано от него деление на познанието на опитно и априорно, е *невярно*. То е плод на смешение на разбиранията за умствено и априорно и е твърде прибързано и лежерно направено, с цел гносеологическите схващания на д-р В. Берон да бъдат непременно разкритикувани от позицията на тогава господстващата философия, чийто темел е теорията на отражението.

Не по-дълго като изложение е и внушението на Михаил Бъчваров в разглежданата насока за Кантово влияние, макар и сложено върху друго едно съображение. Това е Бероновата убеденост, че разумът ни не може да мисли и да разсъждава „освен за такива предмети, които се обемат във формите на пространства и времена“, но не и за такива, които имат причината си извън техните предели, като например за нашата безсмъртна душа (Берон 1980: 150–151). В тази връзка е и споменатото кратко внушение:

„1) има неща, които са извън времето и пространството. Това е в духа на общата му (на д-р В. Берон – А. С.) идеалистическа концепция на признаването на битието на бога като творец на действителността и нейните явления, които се намират във времето и пространството, и 2) извън временните и пространствените явления други явления са непознаваеми. *Това е в духа на Кантовия агностицизъм*. Разумът като познавателна сила знае само явленията в пространството и времето“ (Бъчваров 1970: 269, к. м. – А. С.).

Едва ли в този кратък цитат е положен убедителен аргумент за открито Кантово влияние върху гносеологическите възгледи на д-р В. Берон. Претендиращото за аргумент съображение тук е една аналогия между твърденията на Кант и „заподозрения“ да попада под неговото философско влияние автор, но тази аналогия не би могла да бъде взета като аргумент в нашия случай. Защото един философски писател би могъл да твърди, че човек не може да познава явления, ако те не са опространствени и овременени, и *без да се влияе* от философията на Кант. Причината за такова твърдение от страна на д-р В. Берон изглежда да не почива върху Кантовата трансцендентална естетика, а да се намира в една силна онтологична предпоставка – тази за произхода на човека и на неговата душа. Щом човекът, както твърди

– извън тази философия – нямат нищо общо с теологията, а с еволюционната епистемология.

⁹ Без това да се отнася за съдната способност. Кант посочва, че тя „е особен талант“ и е „специфичното на така наречената природна интелигентност, чиято липса не може да се замени с никаква школа“ (Кант 1967: 222).

¹⁰ Така напр. д-р В. Берон (1980: 139) се възмущава от поведението на ниско образованите българи, които, вместо „да се водят от Божествения свой разум,... се водят от своите груби и слепи страсти и от своето скотско упорство и по такъв начин те се приближават повече към безсловесните животни. Това е наистина много жалко и ни е срам да кажем, че според този свой инат някои от нашите българи жертват и съниват такива лица и нещо, които (...) трябваше най-много да почитат (...).“

нашият автор, дължи произхода си на Бог, който произход е уникален поради заложената в него Божия образност и уподобеност, то и безсмъртната човешка душа не би могла да бъде опозната в същността си поради самата непознаваемост на Бог, битуващ извънпространствено и извънвремево, както и на неговия човекосътворителен акт. Следователно прокарването на аналогия в разглеждания случай за приемане на непознаваемостта на неща, биващи извън пространството и времето, не може да послужи като аргумент за Кантово влияние върху Берон поради различната гносеологична и онтологична мотивация за придържането към това приемане.

Вижда се, че във философския анализ на „Логика“ от страна на М. Бъчваров, който, поне по мое мнение, е до голяма степен тематично пълен и коректен, какъвто намирам, че е и този на А. Бънков, се е натрапило същото идеологически пременено дяволче, примамващо към прибързана критична оценка за идейно проникване във възгледите на Берон от страна на велик философ, но казионно критикуван като идеалист и агностик.

Ако съдбата бе отредила на мен да потърся някакво интересно гносеологическо успоредяване между твърдения на д-р В. Берон и някакъв интересен аспект от Кантовата първа критика, то бих обърнал внимание върху апела на българския автор за избягване на появата на антиномии в разсъжденията. Бих се уповавал отново на аналогия, но на такава, която върви в една посока с известната постановка на Кант за достигането до диалектическа антитетика, която чистият разум може да произвежда. Именно откроимостта на такъв паралел прави аналогията да се уподоби на нещо като аргумент.

В общите рамки на своето гносеологическо схващане д-р В. Берон изяснява пътя за дохождане до нежелани изводни противопоставяния. Този път тръгва от различаването на познанията на опитни и умствени, но продължава към същото това различаване и на доказателствата по този критерий. „Това деление обаче съвсем не е право“ – предупреждава ни д-р В. Берон, защото то води до антиномически стълкновения на доказателствата. „Не би било следователно съвсем логически право, ако разумът слушаше само ума и по такъв начин се трудеше например да доказва, че *светът е безкраен по пространство и време*. Тъй също не би било право, ако той слушаше само сетивата и доказваше, че *същият този свят по време има начало, а по пространство е ограничен*“ (Берон 1980: 179, к. м. – А. С.).

На пръв поглед е видно, че така представените от автора на „Логика“ противостоящи тези са сходни като изказ с онези от известната първа Кантова антиномия, което би могло да ни послужи като оправдание да постановим определено Кантово влияние. На „втори поглед“ обаче се съзира, че философското разяснение на антиномията от страна на българския автор не се схожда съвсем с анализа на Кант, опрян на преминаващото опитните граници прилагане на разсъдъчни понятия¹¹ и на спекулативната роля на

¹¹ Освен ако умът не се отъждестви еднозначно с Кантовия разсъдък, което едва ли би била правилна тълкувателна стъпка дори само заради това, че съгласно вижда-

трансценденталните идеи. Наред с това и предлаганото от д-р В. Берон решение на антиномията изглежда повече пожелателно, отколкото безвъпросно изяснено. Защото краткият съвет за избягване на такива антиномии е увещанието умозрението и опитът не поотделно, но и двете заедно да „доказват общото, което изисква идеята за предмета и което се полага за начало на науката“ (Берон 1980: 179–180), но без да се постанови как конкретно тези способности (умозрението и сетивата) трябва да бъдат съчетавани.

Всичко това идва да ни каже, че дори да допуснем кантиански идейни повеи към философското съдържание на „Логика“, то *те нямат пряк, а само косвен характер*¹². Но ако това е така, то можем ли да изясним причината за това, макар и косвено, идейно влияние?

В началото на статията бе посочено, че д-р В. Берон използва вече издадени учебници по логика, като се е ръководил най-вече от книгата „Систематическое изложение логики“ на професор Карпов, издадена през 1856 г. „Тези книги съдържа редица идеи на Кант относно проблемата за системността. Като следва изцяло концептуалната схема на Карпов, Васил Хаджистоянов пренася тези идеи в *Логика*“ (Нейков 1990: 55–56, к. м. – А. С.). Косвеното философско Кантово влияние може да се открие като прехвърлено чрез работите на интелектуалния кръг на ония руски автори, към които е принадлежал и менторът в логиката на д-р В. Берон. Петър Нейков отбелязва:

„Закономерно възниква въпросът за влиянието на трансценденталната логика върху руската логическа мисъл от началото и средата на XIX век. През този период в Киевския университет се оформя кръг от почитатели на Кант. Там работят Гогоцки, Новицки, за известно време Карпов и др., които се занимават определено с логическа проблематика. Гогоцки разработва и преосмисля Кантовата философия. През 1844 г. е публикувана една от основните работи на Новицки – „Краткое руководство к логике с предварителным очерком психологии“, много близка по съдържание и структура до „Систематическое изложение логики“ на В. Карпов. Двете произведения качествено се отличават от предшестващите ги разработки в областта на логиката (...) В тях системността е признак за научност, а това е една от отличителните черти на Кантовата логика“ (Нейков 1990: 56).

Може значи да се заключи, че, първо, опитите за изява на преки влияния, основани на отделни кратки сравнения между конкретни твърдения на автора на „Логика“ и приличащи на тях твърдения на Кант, извадени от философското им обкръжение, са несъстоятелни. И второ, че косвеното Кантово влияние върху д-р В. Берон преминава през руската Киевска логическа школа в Русия от средата на XIX век, вече пряко повлияна от трансценденталната философия. Това опосредовано влияние е пресято през неговата

нето на д-р В. Берон умът притежава „първоначално страдателно чувство“, което възприема впечатления отвън, за да ги предоставя на душата (Берон 1980: 43).

¹² Дори изследвач, който не се съмнява в силно Кантово влияние върху д-р В. Берон, не си спестява признанието, че то е съпътствано с „редица неточни и непрецизни постановки“ (Цацов 1990: 107), което пряко ни насочва към мисълта за непряко влияние.

философия, като засяга най-вече убедеността му в научността на ония познания, изложени единствено в рамките на добре построена система. „Схващанията на Васил Хаджистоянов за построяване на система в познанието имат много допирни точки с тези на Кант. Общото между двамата е в еднаквия подход към проблема. Реализацията на една логическа система и при единия, и при другия е свързана с определени условия и методи на построение. Като най-съществено условие те изтъкват идеята – носител на формата и структурната определеност на системата“ (Нейков 1990: 60).

Няма да се спирам на логическото съдържание в съчинението на д-р В. Берон, тъй като, както вече бе изтъкнато, то не е оригинално. Освен това подробен анализ на изложената в него силогистика като основна теория за изводимост в традиционната логика е направен в изследването на Жана Янева (2010). Тя ясно изявява следването на логическото съдържание от книгата на В. Карпов, като отбелязва и онези особености в представянето на различните видове силогизми, които са ущърбени от страна на автора на „Логика“, както и свеждането от негова страна на логическите закони до три, като е изпуснат от очи законът за изключеното трето (Янева 2010: 196–200). В тази връзка можем да прочетем нейното заключение, че: „По основните логически проблеми (...) не са установени различия с текстовете на първоизточника – В. Карпов. А когато са установени, те не са в негова полза“ (пак там: 200).

Причините за това тя намира в обстоятелството, че д-р В. Берон няма специално образование в областта на логиката, и уточнява: „Но ако се има предвид, че руското издание на Логиката на Карпов, което той ползва, е от 1856 год. (когато В. Берон отива и се установява в Търново, и вече е на 32 години, дипломиран лекар), то вероятно интересът му към Логиката е провозиран по-скоро от възрожденски и просветителски пориви да помогне „на ползу роду““ (пак там: 202).

Последната констатация от този цитат се поддържа от всички изследвачи на разглежданото съчинение на д-р В. Берон, а и „просветителските му пориви да помогне *на ползу роду*“ са заявявани или намеквани на редица места в книгата от самия него. Ето например от какво е той подбуден за своето просветителско начинание:

„Понеже нашите съотечественици са още в пелените на възражданото между тях просвещение и понеже сега имат твърде малко, а от по-преди и съвсем са нямали такива високи учебни заведения, дето да могат добре и съзнателно да се просветят, то по-многого от тъй наречените учени българи (освен някои просветени учители и други твърде малко) са, подразбира се, половин учени и четвърт учени (...) А най-злото и лошото е, че ако такива лица по злополучие са първи народни представители в някоя община или в общо-полезна работа, то те не само не допусчат и не слушат спасителния глас на истината, но често според своето неучение и според своите страсти хвърлят в една злополучна яма и себе си, и цялата община“ (Берон 1980: 184–185).

Поне в някаква степен и в зависимост от това къде неговата „Логика“ е била въввлечена в училищното преподаване д-р В. Берон вероятно е спома-

гал за ограмотяването на любознателни младежи, а също и на някои от „половин и четвърт учените“ българи да основават своите мисли и разсъждения върху добре прояснени и надеждни аргументи, като загърбват „своите страсти“.

Ако е прав Мартин Табаков, комуто, като наследник на рода Берон, му приляга да напише, че „с учудване и възхита можем да оценим, че той (д-р В. Берон – А. С.) е успял да създаде книга на равнището на най-добрите световни образци за времето си“ – независимо от коренно противоположните оценки,¹³ то бива все пак да признаем едно догаждане на автора на „Логика“ за познавателната роля на аксиомите в една логическа система. Както е знайно, по времето на написването на Бероновото съчинение е все още разпространено отколешното убеждение, че аксиомите са такива изходни положения в една теоретична система, които са ясни и самоочевидни за нейния предмет на изследване. Това убеждение тръгва от исторически първата наука, приведена в аксиоматичен вид – геометрията. Очевидната истинност на аксиомите и на основните понятия на евклидовата геометрия се е подхранвала от обстоятелството, че аксиоми на други, неевклидови геометрии, не са били познати на (или не са били разгласявани сред) научната общност, поради липса на онтологична опора, докъм втората половина на XIX век. Едва след утвърждаването на неевклидовите геометрии, както и след появата на неklasически логически системи, се приема, че първичните понятия на една аксиоматизирана теория се определят само от нейните аксиоми, а последните могат да бъдат конвенционално полагани, без изискване за някаква тяхна интуитивна яснота.

Според М. Табаков д-р В. Берон е бил отворен за това ново разбиране на ролята на аксиомите, което би трябвало да говори, както вече споменах, за едно интелигентно догаждане от страна на българския възрожденски мислител. Приведени са два цитата от „Логика“ в тази връзка (Табаков 1990: 83), които не ме убеждават напълно в справедливостта на тази смела теза. Така или иначе обаче е посочена интересната постановка на д-р В. Берон (1990: 174), че „ние трябва да гледаме на аксиомите като на (...) прости и отвлечени положения“. А този негов съвет наистина извежда разбирането на аксиомите извън стародавното мнение за тяхната предзададена самоочевидност и яснота.

Чрез своя интерес към изясняване на предмета на логиката д-р В. Берон навлиза в типично философски теми, а това именно прави от неговата „Логика“ първият български учебник по философия през Възраждането. Но както споменах още в началото на тази работа, *неговото просветителско усилие е било съпътствано с необходимата задача за въвеждане на първо-*

¹³ Цитираните думи на М. Табаков (1990: 80) стоят в рязко несъответствие с оценката, че „Логика“-та на д-р В. Берон е само един превод, който не е бил от полза на училищното дело, защото равнището на българското образование по логика по онова време е било на по-високо равнище от онова, представено в тази книга. Това е заключението в студията на Ж. Янева (2010: 203), основано на изследването на П. Петков (2009).

начална българска философска терминология¹⁴. Смя да твърдя, че д-р В. Берон се е нагърбил с решаването на тази задача с подобаваща на нея отговорност. При изковаването на един от българските гносеологически термини – „помислянето“ – той дори сравнява българския с други славянски езици, като го намира за по-богат на изразни възможности от тях (Берон 1990: 62). Следва още да се отбележи, че при предлагането на български философски термини авторът на „Логика“ е държал сметка за запазване на тяхното основно значение такова, каквото те имат в чуждата езикова среда с далеч по-развита философска семантика. Това проличава по явен начин при въвеждането на гореспомнатия термин:

„Тука трябва нещо по-много от едно размисляне и българският наш език си има и думата за едно такова логическо действие и то е помислянето, което има същото значение като немското *Nachdenken*, латинското *reflexio*, и от него произлиза френското и английското *reflection*. Русите в такъв случай казват помисляти или вникнуть, но то няма същото логическо значение на „помислям“ (пак там).

Повечето философски понятия, използвани от д-р В. Берон, не се запазват впоследствие в логическата и философска терминология. Такива са например изразите „родотворение“ и „видотворение на понятията“ (пак там: 81), както и представянето на обема и съдържанието на едно понятие (на референта и смисъла на един термин) чрез думите „коренно битие“, и „отношение“, или „материя“ и „форма“ (пак там: 83). Много по-важно обаче е обстоятелството, че необходимостта от „философизиране“ на българския език (вж. бел. 14) е била ясно осъзнавана от автора на „Логика“, като средство за внасяне на философска култура всред по-просветената част на българското общество по негово време.

Онтологическото схващане на д-р В. Берон е пронизано от християнския религиозен светоглед, което го извежда извън влиятелните европейски философски традиции от втората половина на XIX век, които той едва ли е познавал добре. Това е и причината да бъде противник на Дарвиновата еволюционна теория за появата на човека, за разлика от повечето негови просветени съвременници. „Като отхвърля концепцията за самозараждането, той решително се обявява и против възгледа за естествения произход на живата материя по пътя на еволюцията от неорганичната природа. Еволюционната концепция, поддържана от Бюфон, Хилер и Ламарк, според него е дълбоко погрешна“ (Бъчваров 1990: 35). Затова и в нашите историко-философски изследвания д-р В. Берон е определян като обективен идеалист. Според него човешкият дух е от божествен произход. „Този човешки дух особено се е развивал и се развива в изпитването и разглеждането на

---

¹⁴ Както справедливо отбелязва Ясен Захариев (2011: 65), „не е възможно философията да се свърже с културата на българина без наличието на паралелен процес на „философизиране“ на езика. Мисля, че първият сериозен опит за представяне на собствени философски идеи в България, който същевременно е и принос в развитието на езика в горепосочения смисъл, се прави от Васил Хаджистоянов Берон.“

естествените тайни и явни наредби на великолепната божия вселена. Като вникне сиреч нашият дух и разгледа постоянния, мъдрият и стройният ред, по който слънчевата система се обръща, като разгледа при туй мъдрото и чудесно устройство на човешкото тяло, то той не може да се не удиви на Божията премъдрост, и всеки един човек трябва да е убеден, че една невидима Божия сила всичко стройно управлява (...)“ (Берон 1980: 132).

Що се отнася до гносеологическите възгледи на Берон, можем да се натъкнем на различни оценки. Причината за това е, че според философско-богословския му възглед човешката душа е субект на познанието. Тя познава и мисли, като се осланя на ума и разума, които са нейни неотменими способности (вж. бел. 6), при това също от Бога дадени на човека, заедно с техният начин на познавателна употреба (вж. бел. 7). Умът дава на душата своите впечатления и дори понятия за отвлечени предмети, но „без обаче да ги преглежда и изпитва“. Така умът в гносеологическия възглед на д-р В. Берон е някаква споеност между човешката усетливост и разсъдъчното образуване на понятия, но без към нея да се притуря способност за разсъждаване и размишляване. Последната е дело на разума, който „е оная душевна и само на човек свойствена способност, която разглежда, разпитва и съзнава ясно дали понятията за отвлечени или веществени предмети са прави или не; и тая е логическата способност на душата“ (Берон 1980: 53)¹⁵.

Тази именно постановка, към която, както вече видяхме, смело се притуря и пряко Кантово философско влияние (недобър атестат за гносеологически възгледи до края на 80-те години на миналия век у нас), е причина философското схващане на автора на „Логика“ да се подвежда под рубриците на обективния идеализъм и агностицизма. Наред с това подвеждане обаче ясно се отбелязва и една друга черта на гносеологията на д-р В. Берон, оценена по съвсем различен начин: „*В областта на гносеологията В. Стоянов-Берон стои на реалистични позиции, заключаващи се в трактовката на познанието в духа на теорията на отражението.* За него осъзнаването на усещането става не в самите рецептори, както твърди д-р П. Берон, а в главния мозък. Осъзнатото впечатление намира материализиран израз в езика“ (Бъчваров 1970: 266, к. м. – А. С.).

Тази „реалистична позиция“ (по-правилно е да се каже „реалистка“), на която обръща внимание М. Бъчваров, идва главно от едно друго съчинение на д-р В. Берон, в което той разглежда нервната система на човека като естествена основа за придобиването на познание. Става дума за неговата *Естествена история*, отпечатана в Болград девет години след публикуването на „Логика“. Тук нямам за цел, нито възможност да направя спирка върху съдържанието на това съчинение. Само ще добавя философски аргумент за приведената оценка, че гносеологическият възглед на д-р В. Берон е реалистки: „В противоположност на субективния идеализъм той не смята, че човек има работа само със собствените си усещания и не разглежда предметите

¹⁵ За тази своя гносеологическа нагласа д-р В. Берон (1980: 53) намира подкрепа в народната пословица „Ум има, а разум няма“.

като съвкупност от усещания, а подчертава, че действията на външните обективни вещи се възприемат от сетивните органи и се предават на главния мозък. Този процес той разбира като отражение“ (Бъчваров 1990: 38).

В заключение мога само да кажа, че независимо от овехтелите към днешния ден, но добре снаждани философски постановки, „Логика“ на възрожденския деец и просветител д-р Васил х. Стоянов-Берон е първият български учебник по философия, написан и отпечатан с благородното притежание за духовно просвещаване на любознателните българи.

ЛИТЕРАТУРА

- Берон, Васил Х. Стоянов. 1861. *Логика. Първи път на български изложена*. Виена: В печатница-та на Л. Соммера.
- Берон, Васил х. Стоянов. 1980. *Логика. За първи път на български изложена*. София: Издателство „Наука и изкуство“.
- Бънков, Ангел. 1966. *Развитие на философската мисъл в България*. София: Издателство „Наука и изкуство“.
- Бъчваров, Михаил. 1970. „Идеалистическата философия през 60-70-те години на XIX в. в България.“ Глава VI на *История на философската мисъл в България. Том I*. София: Издателство на Българската академия на науките.
- Бъчваров, Михаил. 1990. Философските възгледи на Васил Хаджистоянов-Берон. // В: (Бъчваров и др. ред. 1990), 30–53.
- Бъчваров, М. и др. ред. 1990. *Д-р Васил Хаджистоянов-Берон. Живот и научно творчество*. София: Издателство на Българската академия на науките.
- Дянков, Богдан. 1980. „Васил х. Стоянов-Берон – автор на първата българска систематична книга по логика.“ // В: (Берон 1980), 5–30.
- Захариев, Ясен. 2011. *Магарето на Минерва. Преобразувания в българската философска традиция от Възраждането до края на XX век*. София: Издателство на Нов български университет.
- Кант, Имануел. 1967. *Критика на чистия разум*. София: Издателство на Българската академия на науките.
- Нейков, Петър. 1990. Кант и възгледите на Васил Хаджистоянов-Берон за системата. // В: (Бъчваров и др. ред. 1990), 54–62.
- Петков, П. 2009. *Елементи на математическата логика в българските гимназии през XIX век (Учебникът на У. С. Джевънс)*. София: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Стаматов, Атанас, Недялка Видева, Христо Тодоров. 1997. Общочовешките ценности и философско-етическото образование в България. // *Социологически проблеми*, № 3-4, 141–150.
- Табаков, Мартин. 1990. Въпросът за логичното в „Логика“ на Васил Хаджистоянов-Берон и в наши дни. // В: (Бъчваров и др. ред. 1990), 80–89.
- Цацов, Димитър. 1990. Васил Хаджистоянов-Берон за спецификата на математическото познание. // В: (Бъчваров и др. ред. 1990), 106–117.

Янева, Жана. 2010. Учебниците по логика на Василий Николаевич Карпов (1798–1867) и на Васил Хаджистоянов Берон (1824–1909). // *Философски алтернативи*, кн. 4, 176–203.

ТРАНСЛИТЕРИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Beron, Vasil H. Stoyanov. 1861. *Logika. Purvi put na bulgarski izlozhena*. Viena: V pechatnitsa-ta na L. Sommera.
- Beron, Vasil h. Stoyanov. 1980. *Logika. Za purvi put na bulgarski izlozhena*. Sofiya: Izdatelstvo „Nauka i izkustvo“.
- Bunkov, Angel. 1966. *Razvitie na filosofskata misul v Bulgariya*. Sofiya: Izdatelstvo „Nauka i izkustvo“.
- Buchvarov, Mihail. 1970. „*Idealisticheskata filosofiya prez 60-70-te godi-ni na HHH v. v Bulgariya*.“ *Glava VI na Istoriya na filosofskata misul v Bulgariya*. Tom I. Sofiya: Izdatelstvo na Bulgarskata akademiya na naou-kite.
- Buchvarov, Mihail. 1990. *Filosofskite vuzgledi na Vasil Hadzhistoyanov-Beron*. // V: (*Buchvarov i dr. red. 1990*), 30–53.
- Buchvarov, M. i dr. red. 1990. *D-r Vasil Hadzhistoyanov-Beron. ZHivot i nauouchno tvorchestvo*. Sofiya: Izdatelstvo na Bulgarskata akademiya na naou-kite.
- Dyankov, Bogdan. 1980. „Vasil h. Stoyanov-Beron – avtor na purvata bulgars-ka sistemachna kniga po logika.“ // V: (*Beron 1980*), 5–30.
- Zahariev, JAsen. 2011. *Magareto na Minerva. Preobrazouvaniya v bulgarskata filosofska traditsiya ot Vuzrazhdaneto do kraya na HH vek*. Sofiya: Izdatelstvo na Nov bulgarski ouniversitet.
- Kant, Imanouel. 1967. *Kritika na chistiya razoum*. Sofiya: Izdatelstvo na Bulgarskata akademiya na nauoukrite.
- Neykov, Petur. 1990. *Kant i vuzgledite na Vasil Hadzhistoyanov-Beron za sistemata*. // V: (*Buchvarov i dr. red. 1990*), 54–62.
- Petkov, P. 2009. *Elementi na matematcheskata logika v bulgarskite gimnazii prez HHH vek* (OUchebnikut na OU. S. Dzhevuns). Sofiya: OUniversi-tetsko izdatelstvo „Sv. Kliment Ohridski“.
- Stamatov, Atanas, Nedyalka Videva, Hristo Todorov. 1997. *Obshtochoveshkite tsennosti i filosofsko-eticheskoto obrazovanie v Bulgariya*. // *Sotsiolo-gicheski problemi*, № 3-4, 141–150.
- Tabakov, Martin. 1990. *Vuprosut za logichnoto v „Logika“ na Vasil Hadzhistoyanov-Beron i v nashi dni*. // V: (*Buchvarov i dr. red. 1990*), 80–89.
- Tsatsov, Dimitur. 1990. *Vasil Hadzhistoyanov-Beron za spetsifikata na matematcheskoto poznanie*. // V: (*Buchvarov i dr. red. 1990*), 106–117.
- Janeva, Zhana. 2010. *OUchebnitsite po logika na Vasiliy Nikolaevich Karpov (1798–1867) i na Vasil Hadzhistoyanov Beron (1824–1909)*. // *Filosofski alternativi*, кн. 4, 176–203.